

Műélmény, műértés és gyermekérzékeny esztétikai-művészeti nevelés avagy az ember-lét élvezete

„A természetben (természetismeret) csak fenyő-, tölgy-, cédrus- és egyéb fa van, a kultúrában viszont karácsonyfa, májusfa, életfa, égig érő fa van, szomorúfűz, délceg fenyő (és magányos cédrus). Tehát a művészeti alkotások – képek, mesék, dalok, versek stb. – úgy szólnak egy-egy kultúra szubjektivitásával embertől emberig, hogy az egyes tantárgyakban megismerhető érzéketes valóságanyagból és elvont formákból, fogalmakból (háromszög, kör, számok) képeztek szimbólumokat, s formálnak folyamatosan jelentéshordozó motívumokat. Ezek a tények rávezethetik a nevelést arra, hogy tegye is a céljává minden téren a humán elsajátítást.”

Megszületett a Vizuális kultúra elnevezésű felsőoktatási tankönyvsorozat második kötete. Szerzője Bálványos Huba, a Budapesti Tanítóképző Főiskola tanára. Könyvének az Esztétikai-művészeti ismeretek, esztétikai-művészeti nevelés címet adta. A fentebbi idézet is jelzi a tárgykör globális megközelítését: a szerző úgy beszél az esztétikáról, hogy közben a vizuális esztétika jellemzőit is feltárja; az esztétikai nevelés embernek és emberért való, embernek szóló széles értelmezésében mutatja meg a művészeti nevelést, a művészeti nevelésben a vizuális művészetekkel történő nevelést.

A szerző gondolkodásmódját kristályos tisztaság jellemzi. Erről képet ad az olvasónak elsőként is a szépen formált szerkezet, másodsor pedig a gondolatkörök és a mondatok szellemi és nyelvi csiszoltsága.

A sorozat első darabjában (Vizuális megismerés, vizuális kommunikáció. Balassi Kiadó, 1997) már megismert módon „Könyv”-nek nevezett számozott egységekből áll ez a munka is. A „könyvek” fejezetekre, azok pedig egy- vagy kétlépcsős (sőt egyikük többlépcsős) alfejezetekre oszlanak. A szerkezeti elemek egymásnak alárendelt fokozatai egyre beljebb visznek bennünket a témák bugyraiba. A szerző eszme-

futtatásai, szellemi kalandozásai közepette egy pillanatra sem felejtí célját: könyve pedagógusképzők hallgatóinak (és pedagógusoknak) szól; témáinak mélységeit ennek a viszonylatnak megfelelően tárja fel. A korrekt tudományos alapokon nyugvó, színvonalasan kifejtett tartalmak mellett a szöveg nem feledkezik meg önmagáról: a pedagógus létehez tartozás, a pedagógiai gyakorlatban való hasznosíthatóság és pedagógiai átfűtöttség hatja át a tankönyv egészét.

Az első könyvek az esztétikáról és a művészetről szólnak, az utolsó a művészeti nevelésről, de az előbbieket szövegebe is folyamatosan beépülnek nevelési gondolatok vagy a nevelésre történő utalások.

Az Esztétikai alapvetés című I. könyv az esztétikum mibenlétével foglalkozik. Tisztázza az esztétikum, az esztétikus, az esztétikai minőség, az esztétikai érték, az esztétikai hatás, valamint az esztétikai élmény, a vizuális élmény és a műélmény fogalmát. Magyarázza az esztétikum létrejöttének változatait, a művészeti és a művészeteken kívüli esztétikai hatások jellegét. Rendszerező ábra segítségével bemutatja a befogadói és alkotói szerepkör szerint egymástól elkülönülő lehetséges esztétikai viszonyokat. Ebben a rendszerezésben a művész ugyanolyan súllyal sze-

repel, mint a nem művész, az autonóm műalkotás csak egy az esztétikumot hordozó világelemek között.

A II. és a III. könyv az ember alkotta tárgyi-környezeti világ és a képzőművészetek (mint gyakorlati funkcióval nem bíró művészetek) esztétikai minőségeivel foglalkozik. Mind a kettőben elsőként az alaphelyzet tisztázása történik meg: a tárgyforma esztétikuma az eszköz- és kommunikációs szituáció összefonódásában kel életre; képzőművészeti alkotással mint esztétikum-koncentrátummal csak kommunikációs szituációban találkozunk.

A II. könyv fejtegetéseiből most az esztétikai konvenciókról szólót emeljük ki. Ez az alfejezet egyúttal átkötő elem a tárgykultúra és a képzőművészet között. Ugyanis az esztétikum formai sajátosságaival foglalkozik: az emberi rend és rendteremtő igény vizuális vetületeiként ismerkedhetünk a (vizuális) szimmetriával, a ritmussal és a stílus-elemekkel, illetve ezek esztétikai kommunikációbeli szerepével, jelentőségével.

A képzőművészetről írottakat a műalkotás forma, a téma, a jelentés és a tartalom vezérlik. A forma esztétikai sajátosságait vizsgálva a szerző azt a többletet keresi, amely a műalkotást elválasztja a nem műalkotástól. Mindazok, akik – a pedagóguspályára készülve – e fejtegetéseket tanulmányozzák, úgy kerülhetnek közelebb a műalkotásokhoz, hogy egyúttal biztos fogódzókat kapnak a műelemző gondolkodáshoz.

Ennek a könyvi egységnek a kapcsán kell feltétlenül szót ejtenünk a példákról és az elemzésekről is.

Bálványos Huba igazoló példatárát a képiség jellemzi: egyrészt a sokszínű konkrét képanyag, másrészt a képeket gerjesztő szemléletesség. Az elvont megállapításokat, a summázott absztrakciókat érzékletes példák sokasága kíséri. A példákban – akár gondolat-előkészítésként jelennek meg, akár indoklásként következnek – a világértelmezés teljességét érzi meg az olvasó.

A példák gazdag tárházából csak jelzésértékekkel következzenek most néhánynak a felsorolása: a somfatörzs és somfából készült szerszámnyél párhuzama (az emberhez kapcsolás az esztétikum magyarázatá-

ban); az asztalosmester munkája és munkájának eredménye (az énszemlélet és az emberszemlélet); ölelkező fiatal fatörzs, *Juhász Gyula* Anna-verse és *Saint-Exupéry* rókájának mondatai (az esztétikum belevetítése a természetbe); vagy az előző egy kissé más hangsúlyú gondolatkörben: *Aiszóposz* állatmeséi, egy *Picasso*- (Macska madárral) és egy *Derkovits*- festmény (Igában) és a csokolózó galambok giccs-témája (az emberi viszonyok megjelenítése nem emberábrázolással, avagy a lényeg érzékletes megjelenítése); a búza példája Exupéry A kis hercegétől indítva a magyar kultúrkörhöz kötött életszimbólum jelentésén át *Van Gogh* búzátáblát ábrázoló képeinek értelmezéséig (a belevetítés a téma és jelentés viszonyának vizsgálatában).

Az elemzések szintén egyfajta példaértékkel (is) bírnak: az elméleti kifejtéseket szemléltetik, igazolják (ugyanakkor gondolkodási minták is az olvasó számára). Egyik csokruk a III. könyvben található, másikuk a könyv végi képgyűjteményekhez fűzve. A szöveg közti elemzések közül nézzük most azt a fűzért, amelyben a szerző egyetlen lendületes ívű eszme-futtatásban elemez egy vizuális absztrakció nélküli naturális képet, *Brâncusi*, *Grosz*, *Rodin*, *Kollwitz* egy-egy alkotását és egy sajtófotót. A művészi lényeglátás, a sűrítés, az elvonatkoztatás szintje és mikéntje, a konkretizálás és az általánosítás kérdéseit vizsgálja, miközben nem feledkezik meg a néző beállítódásának szerepéről sem. Bálványos Huba műelemző stílusa élvezetes, összevetései érzékletesek. Műmegközelítései és az általa felsorolt művek egyedi összefüggésrendszerbe állítása a felismerés és rádöbbenés erejével hatnak az olvasóra, nézőre.

A IV. könyv az esztétikai-művészeti neveléssel foglalkozik. A szerző a művészet funkcióinak számbavétele után – a felsorakoztatást egyébként a „nevelő funkció” zárja – a tárgyakkal és a környezettel, majd a képzőművészeti alkotásokkal történő nevelés kérdését tárgyalja. Kiemeli a tárgykészítés és környezetalakítás gyakorlatának fontosságát – ezt a területet látja alkalmasnak arra, hogy a gyerekeknek a kreatív alkotómunka iránti érdeklődését ébren

tartsa akkor is, amikor a képpalkotó kedvük belső indíttatásból megszűnik. Értelmes és hasznos tárgyak készítését javasolja, mert a tárgyaknak csak így lesz esztétikai nevelő hatásuk. Bálványos Huba (és hasonló gondolkodású pályatársai) hatására végre valóban kiveszhetne már a napközis foglalkozásokról, a rajz- és technikaórákról az álnyusztózás áldásdítménnyel (mert kartonlapból kivágott síkforma cikcakokkal és virágokkal díszítve) vagy az álszűrmentés álkönyvjelző (mert vastag filcből készült, a díszítése pedig kiagyalt minták technokollal odaragasztva) és hasonozórú rokonaik.

A szerző a képzőművészeti nevelést két nagy gondolatkörbe csoportosítja: az egyik a műelemzés sokszor és sokak által vitatott ténye és mikéntje, a másik a műalkotást újraalkotó gyakorlati tevékenység.

Lehet-e a műélményt szavakkal elmondani, a vizuális műalkotást a szavak segítségével megismerni, avagy képes-e segíteni a szó vagy éppen ellenkezőleg, hátráltatja a műbefogadást? Ezt a kérdést régóta felteszi a pedagógia. Mai, felgyorsult pedagógiai történéseink viszonylatában szemlélve ugyan már réginek nevezhetők Márffy Ödön 1911-ből vagy Szőnyi István 1943-ból való kétkedő mondatai, (1) de még ma is vitaalapot kínálnak. Kultúrmissziós szerepben kelt életre, de a pedagógiai gyakorlati haszna is vitathatatlan Balogh Jenő műelemző együtteseket is tartalmazó televíziós filmsorozatának 1974–1975-ből, (2) míg Poszler György művészeti tanulmányai az 1970-es évekből (3) természetük-nél fogva az elmélet felől közelítenek tárgyunkhoz. Kárpáti Andrea „a műelemző készség kialakítására és fejlesztésére” (kicsit később „a vizuális műelemző képesség fej-

lődésére”) vonatkozó publikációi 1981-től (4) láttak napvilágot.

Jelen dolgozat nem alkalmas arra, hogy a műelemzés pedagógiai eredményeit sorra vegye (és persze, a magyar mellett ott van még a számos külföldi eredmény is). Az előbbi névsor csupán jelezni kívánta, hogy Bálványos Huba könyve milyen előzményekre tekinthet vissza a vizuális esztétikai nevelés hazai irodalmában. Nem véletlen azonban, hogy ez a lista a pedagógusképzőknek szóló szakanyagot nem tartalmazza – valójában ilyen eddig nem is volt.

De térjünk vissza a műelemzés kérdésköréhez. Az elemzést igenlők és ellenzők táborában Bálványos Huba az igenlők közé sorolja magát, amikor a műalkotás képi-formai anyaga tudati hatásának szavakba öntéséről ír, és akkor is, amikor a fiatalabb korosztályoknál a beszélgetés-jellegű műelemzés pozitív szerepéről értekezik.

Műélvezet azonban csak akkor jöhet létre, ha az elemzést a vizuális nyelvi műveltség támasztja alá, azaz belülről jövő olyan képpalkotó gyakorlat, amelynek során hatásaiban ismeri meg (mintegy átéli) a gyer-

mek a formai, színbeli és kompozíciós változatokat. Az anyagban objektívált kifejező képpalkotások tehát nem választhatók el a képzőművészeti elemzésektől, a kétféle tanórai tevékenységnek szorosan egymásra kell épülnie. Az agyondidaktizált feladathelyzetek azonban kizárják az önfeledtséget, az erős megkötések a személyes én megmutatását lehetetlenné teszik.

A pedagógusnak tudnia kell tehát a dolgát, ismernie kell esztétikai nevelő szerepének módszertani jellemzőit, hogy minél inkább a gyermekre figyelhessen. Akkor is, amikor a maga élményei alapján alkot a gyermek, akkor is, amikor saját alkotásáról

---

Bálványos Huba igazoló példatárát a képiség jellemzi: egyrészt a sokszínű konkrét képanyag, másrészt a képeket gerjesztő szemléletesség.

Az elvont megállapításokat, a summázott absztrakciókat érzékeltes példák sokasága kíséri. A példákban – akár gondolat-előkészítésként jelennek meg, akár indoklásként következnek – a viláértelmezés teljességét érzi meg az olvasó.

---

vagy műélménye alapján a műalkotásról beszél, vagy a műalkotást imitatív helyzetben újraalkotja.

Végül mindenképpen figyelmet érdemel a műves kivitel: az elegáns borító, a gazdag képanyag és a jó minőségű papír – ami tankönyveknél, sajnos, ritkaságszámba megy. A könyv tartalmával gondosan megmunkált külleme is összhangban van. Körülbelül 360 képet tartalmaz és ebből mintegy 200 (!) a színes nyomású. A magas képszám ellenére sikerült a könyvet úgy megszerkeszteni, hogy méreteik is megfelelőek maradtak.

A szerző a képanyagot többszörösen „hasznosítja”. Egyrészt a képek a szöveg közbeni folyamatos hivatkozási alapot szolgáltatják. Másrészt eleve strukturáltan (kiemelt címek szerint csoportosítva) kerültek elrendezésre, vagyis pusztán a képes oldalakat lapozgatva már ismeretközlő és szemléletformáló funkciót is ellátnak. A szövegek között és a köztes egész oldalakon a képanyag kisebb része szemlélhető. A zöm szerkesztett mellékletben, a könyv végén található (bár a szöveges kifejtésekkel szinte megegyező oldalszáma miatt helyesebben a könyv második részéről kellene beszélnünk). A képek elrendezésének egyik elvét maga a szövegszerkezet adja (egyes fejezetcímek képcsoportokban is visszaköszönnek), a másik a szövegtartalmakból kiemelt és ezzel is hangsúlyozni kívánt gondolatelem.

A témákhoz magyarázatok, a képek jelentős részéhez elemző megközelítések is tartoznak. Ezek valamely szempontra figyelő célirányossága, alkalmankénti művészet- és kultúrtörténeti kisugárzása, valamint az elemzést végző Bálványos Huba érzéki-személyes hangvétele külön értékei a kötetnek.

BÁLVÁNYOS HUBA: Esztétikai-művészeti ismeretek, esztétikai-művészeti nevelés. Balassi Kiadó, Bp. 1998.

Jegyzet

(1) MÁRFFY ÖDÖN: *Művészi nevelés vagy beszéd- és értelemgyakorlat?* – „Ott kezdem, hogy nagy kultúrát feltételező mesterműveket 8–10 éves gyermekeknek magyarázni és velük megértetni lehetetlenség és teljesen kalandos próbálkozás.”

SZÖNYI ISTVÁN: *Kép. Megjegyzések a művészetről.* – „A műélvezést, a műértést nem lehet sem tanítani, sem megtanulni.”

(A szövegek környezetükből kiragadott idézetek természetesen nem képesek a gondolat modellátságát közvetíteni. Problémafelvetésünket azonban igen jól szemléltetik.)

Az idézett dolgozatok megjelentek: *A látás iskolája. Tanulmányok a vizuális esztétikai nevelésről.* – Művészet és elmélet. Corvina Kiadó, Bp. 1977.

(2) 1975 tavaszán indult el a Magyar Televízióban egy húsz részből álló filmsorozat, írta és a műsört vezette: BALOGH JENŐ. A sorozat címe: *A látás hatalma*; második tartalmi egységében kimondottan a képzőművészeti alkotások „nyelvtanával” foglalkozott. Ugyanebben az időben egy rádiós művésztörténeti sorozata is futott, ahol diákok közreműködésével készültek az egyes adások.

(3) POSZLER GYÖRGY esztétikai nevelési tárgyú tanulmányai egybegyűjtött kötetben 1980-ban jelentek meg. (*Katarzis és kultúra.* Tankönyvkiadó, Bp. 1980.)

(4) KÁRPÁTI ANDREA vizsgálati eredményekről beszámoló tanulmányosorozata a Magyar Pedagógia következő számaiban jelent meg: 1981. 1. sz.; 1985. 1. sz. és 1988. 2. sz. A vizsgálatok egyik jelentős területe volt a különböző életkorú gyermekek verbális műelemző képességeinek és a műelemző módszerek iskolában alkalmazható változatainak feltárása. (A szerzőnek a műelemzéssel foglalkozó könyvei is megjelentek a tanulmányosorozatával párhuzamosan és azt követően.)

Sándor Zsuzsa